

DANIJEL ALERIĆ, ZAGREB

HERCEGOVAČKI TOPONIM TRIBIŽET, TREBIŽET ILI
TREBIŽAT

Riječ je o imenu koje nosi posljednja dionica najdužega pritoka rijeke Neretve, odnosno selo koje se nalazi blizu njegova ušća. Odbacuju se dosadašnja mišljenja o njegovu porijeklu i značenju, među njima i Skokovo. Iznose se indicije da je vjerojatno predslavenskoga porijekla. Upozorava se na značajni rimski vojni logor koji je stajao blizu mjesta gdje Neretvin prtok dobiva ime *Tribižet* i na ime rimske putne stanice *Bigeste* u istom kraju. Zaključuje se da se je taj logor zvao **Tūrrē(s) Bigēsti(s)* i da je njegovo ime sačuvano upravo u toponimu *Tribižet* ili sl.

I.

Najduži prtok rijeke Neretve izvire nešto zapadnije od Imotskoga, u Prološcu na rubu Imotskoga polja, a utječe u Neretvu nešto južnije od Čapljine, u Strugama. U svom toku prolazi najprije cijelom dužinom Imotskoga polja. Zatim, na potezu dugu oko 2,5 km, teče ispod zemlje. Ponovno izbija iz goleme pećine na nadmorskoj visini nižoj za stotinjak metara i bržā stiješnjenom dolinom prema Ljubuškom polju. Prolazi cijelom dužinom toga polja, koritom koje je pretežno regulirano još u prvoj polovini XIX. st. Ispod sela Humca ponovno hita kroz stiješnjenu dolinu praveći na jednom mjestu znameniti slap Kravicu, visok oko 25 m. Dalje se jedno vrijeme probija kroz sutjesku. Na kraju prolazi cijelom dužinom Trebižatskoga polja. Ako se zanemari ona činjenica da je u gornjem toku kraće vrijeme nevidljiv, onda je dug više od 76 km.¹

Već na svom putu kroz Imotsko polje ta je rijeka široka deset-petnaest metara i teče koritom koje je duboko tri-četiri metra. Ona nikad ne presuši, ali u sušnom razdoblju godine često vrlo opadne. U jesen, s prvim jačim kišama, silno nabuja. Polja kroz koja teče ubrzo se većim dijelom pretvore u protočna jezera. Cijela njezina dolina doživljava tada dramatične trenutke. Još u nedavnoj prošlosti to je često značilo gubitak gotovo cjelokupne ljetine, što je vodilo u očaj, glad, bolest i smrt. Brzina kojom voda poplavi npr. Imotsko polje izvanredno je dočarana u ovim stihovima hrvatskoga pjesnika A. B. Šimića koji je rođen u Drinovcima, na rubu jugoistočnoga dijela toga polja:

¹ Usp. geografsku kartu Jugoslavije razmjera 1 : 100.000, izd. Vojnogeografski institut u Beogradu, kvadr. *Makarska* i *Mostar*.

*Moj otac reče sinoć: »Sine, jesen je«
i već su noćas naš kraj cijeli poplavile žute vode.²*

Sve dok u novije doba nisu poduzeti odgovarajući tehnički zahvati, riječno korito izranjalo bi opet na svjetlost dana istom u proljeće, ponekad tek u kasno proljeće ili čak u početku ljeta. Razumije se da je zato velik dio plodnih površina uz rijeku, zbog mokrine, povremeno ili trajno morao ostajati neobrađen.

Kako se već iz tih podataka vidi, taj je Neretvin pritok vrlo zanimljiv s geografskoga gledišta. Ako se, međutim, postavi pitanje kako mu je ime, vidjet će se da bi morao biti podjednako zanimljiv i s filološkoga gledišta. Danas je on u svom toku od izvora do ušća poznat pod nekoliko posve različitih imena. Dok teče kroz Imotsko polje, poznat je najprije, na dionici dugoj 5—6 km, pod imenom *Vřlika* ili *Vřljika*, a zatim, na dionici dugoj 17—18 km, pod imenom *Måtica*. Nakon ponovnoga izvora teče najprije, na dionici dugoj oko 20 km, pod imenom *Tijāljlina*, *Rika* ili *Tijaljskå rika*. Na slijeđećoj dionici, koja je duga oko 8 km i nalazi se na Ljubuškom polju, poznat je pod imenom *Pròkop*, *Mlåde* (gen. *Mlådī*) ili *Mlādi* (gen. *Mlādī*). Na kraju, na dionici dugoj oko 23 km koja započinje blizu sela Humca, kod mjesta gdje prima rječicu Vriošticu, poznat je pod imenom *Tribižet*, *Trebižet*, ili *Trebižat* (gen. *Tribižeta*, *Trebižeta*, *Trebižata*).

Svako je od tih imena s onomastičkoga gledišta vrlo zanimljivo. Ovdje, na žalost, nema mogućnosti da se govori o svima. Zato ću se zadržati samo na posljednjemu, koje je općenito najpoznatije, ali, zahvaljujući geografskim kartama i literaturi, samo u obliku *Trebižat*.

II.

Potamonim *Tribižet*, *Trebižet* ili *Trebižat* čuje se, da ponovim, u mjestima koja su prirodno upućena na dionicu Neretvina pritoka koja se proteže od točke blizu sela Humca gdje taj pritok prima rječicu Vriošticu pa do njegova ušća u Neretvu. Danas na terenu vlada dosta veliko šarenilo u upotrebi njegovih triju spomenutih inačica. Ipak, još uvijek ima dovoljno elemenata koji omogućuju da se utvrdi područje njihove autohtonosti.

Inačica *Tribižet*, s vokalom *i* u prvom i vokalom *e* u posljednjem slogu, čuje se danas dosta rijetko, na području od Radišića kod Ljubuškoga, koji su neizravno upućeni na Neretvin imotski pritok, do Studenaca koji su smješteni nekako na polovini njegove posljednje dionice. Upravo, imam podatak da se čuje od starijih osoba u Radišićima³ i Studencima.⁴

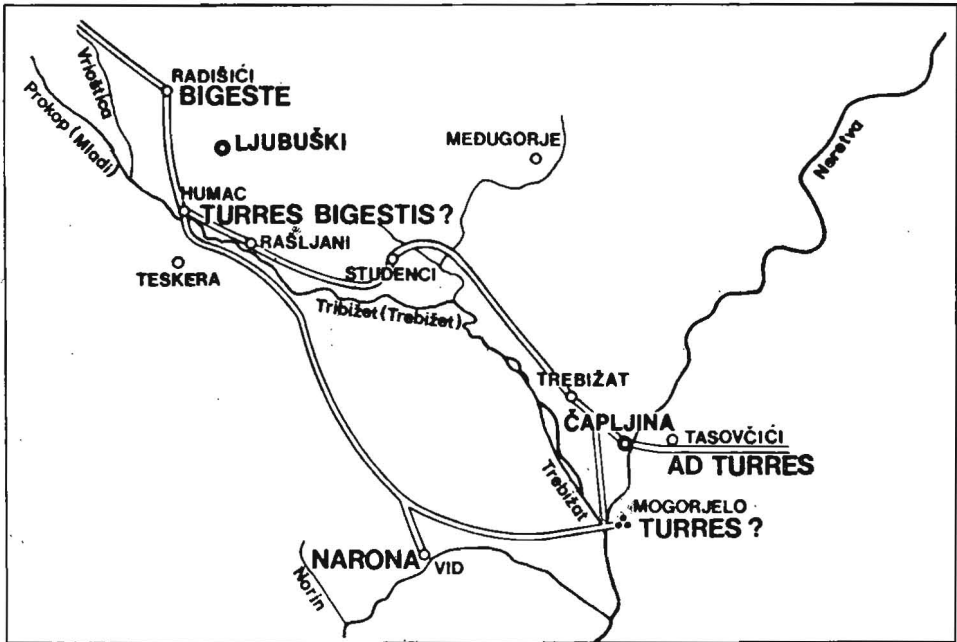
Ostanemo li na mjestima uz samu tekućicu, treba reći da je na području koje se proteže od sela Humca pa otprilike do sredine sela Trebižata danas znatno uobičajenija inačica *Trebižet*, s vokalom *e* u prvom i posljednjem slogu. Ona se redovito čuje npr. u selima Humcu, Teskeri, Rašljanima, Stu-

² Usp. A. B. Šimić, *Pjesme*, Zagreb 1950, str. 24.

³ Priopćio prof. Petar Šarac koji je rođen u Radišićima.

⁴ Priopćila prof. Ana Vrankić koja je rođena u Studencima.

dencima i sjeverozapadnom dijelu sela Trebižata.⁵ Međutim, budući da se u dolini Neretvina imotskoga pritoka govori novoštokavski ikavski, mora se uzeti da je na tome području upravo inačica *Tribižet* ona prvotna, izvorna inačica. Druga inačica, tj. inačica *Trebižet*, bez sumnje je nastala u novije doba, poijekavljanjem prve. Da se je još prije stotinjak godina na tome području uglavnom mogla čuti samo prva inačica, posebno u selu Humcu

Područje oko Trebižeta s rimskim cestama i rimskim i današnjim naseljima (prema skici Danijela Alerića izradila Mirna Vucković)

gdje jē moj informator prof. Petar Šarac nije zabilježio, svjedoči Ivan Zovko već i naslovom svoga članka *Kako je postalo ime Tribižetu* što ga je objavio g. 1892. U početku toga članka, u kojem iznosi pučku predaju s Humca o postanku imena o kojem je riječ, Zovko to svjedoči i izrijeком: »Desna pritočica pećinaste i vrtložne Neretve, što protječe ubavim ljubuškim poljem, a saljeva se kod Gabele... zove se Tribižet ili kako mu neki i drugačije reknu Trebižet.«⁶

Inačica *Trebižat*, s vokalom *e* u prvom i vokalom *a* u posljednjem slogu, čuje se danas u jugoistočnom dijelu sela Trebižata i uopće oko donjega

⁵ Priopćili prof. Petar Šarac koji je rođen u Radišićima, Mara Alilović koja je udata u Rašljane, gdje je («na Kravici») imala mlinicu i stupe, prof. Ana Vrankić koja je rođena u Studencima i prof. Blago Vrankić koji je rođen u Trebižatu.

⁶ Usp. I. Zovko, *Kako je postalo ime Tribižetu*, Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, knj. 1, god. 4, Sarajevo 1892, str. 94.

dijela Neretvina imotskoga pritoka i njegova ušća.⁷ Ta je posljednja inačica potvrđena znatno prije dviju prvih. Nju u svom djelu — na karti i u tekstu — spominje već Alberto Fortis g. 1774, u obliku *Trebisat*.⁸ Gdje ju je i od koga Fortis čuo, nije moguće točno reći, jer je on sa svojim crtačem po više dana boravio u Kokorićima kod Vrgorca i u Opuzenu na početku Neretvine delte, a dolazio je i u blizinu tekućice o kojoj je riječ.⁹ Ipak se, s obzirom na njezin ijekavski oblik, može pretpostaviti da ju je čuo od ijekavaca, najvjerojatnije od svojih domaćina Nonkovića u Opuzenu.

III.

Dosad sam usput spominjao i selo Trebižat, i to u tome, službenom imenskom obliku. Ono se nalazi s lijeve strane rijeke, oko 3,5—6,5 km uzvodno od njezina ušća, na rubu Trebižatskoga polja. I za rijeku i za selo u njegovu je sjeverozapadnom dijelu uobičajena inačica *Trebižet*, a u jugoistočnom — inačica *Trebižat*. Samo to selo, koje fra Petar Bakula zove imenom *Trebižet* ili *Novo Selo*, nastalo je kao rezultat melioracije polja provedene g. 1833—1845, na mjestu koje je prije toga, također po svjedočanstvu fra Petra Bakule, bilo barovito i potpuno nenaseljivo.¹⁰ Povjesničar Vego iznosi da se Trebižat kao selo »prvi put... spominje 26. decembra 1844. godine povodom neočekivane smrti Luke Planinića iz Graca u Brotnju«. On također konstatira da se u crkvenim knjigama prve vijesti o tome selu pojavljuju g. 1846, kad su se u nj masovnije doselili doseljenici iz Broćna, i da iz njih proizlazi kako se je ono poslije doseljavanja novih stanovnika nazivalo *Novo Selo*. Iz Vegina članka doznajemo i to da je na području današnjega sela Trebižata do g. 1845. bila podignuta i kula Ali-paše Rizvanbegovića i da je u isušenom polju Ali-paša »sijao rižu, sijerak i kukuruz«. ¹¹ Na osnovi iznesenih činjenica može se zaključiti ovo:

1. prije melioracije na području današnjega Trebižatskoga polja imenom *Tribižet* ili sl. nazivana je u prvom redu sama rijeka, ali, vjerojatno, i močvarno područje koje se je povremeno pretvaralo u prošireno riječno korito;

2. budući da je na dijelu isušenoga močvarnoga područja oko g. 1844. nastalo selo, ono je u početku nazivano ili imenom kojim je, vjerojatno, do tada označivano to močvarno područje (*Tribižet* ili sl.) ili imenom koje upućuje na njegovu novost (*Novo Selo*), dok na kraju nije prevladalo prvo od tih dvaju imena;

3. na području Trebižatskoga polja i njegove okolice ijekavski oblici *Trebižet* i *Trebižat*, za rijeku i selo, vjerojatno nisu autohtoni, nego predstavljaju ijekavizacije starijih ikavskih oblika *Tribižet* i **Tribižat*, ijekaviza-

⁷ Priopćio prof. Blago Vrankić koji je rođen u Trebižatu.

⁸ Usp. A. Fortis, *Viaggio in Dalmazia, I—II (1774)*, München—Sarajevo 1974, str. 281, 423—431.

⁹ *Ib.*, str. 423. i d.

¹⁰ Usp. *Hercegovina prije sto godina ili Topografsko-historijski šematizam Franjevačke kustodije i Apostolskog vikarijata u Hercegovini za godinu Gospodnju 1867 (Šematizam fra Petra Bakule)*, Mostar 1970, str. 93.

¹¹ Usp. M. Vego, *Iz prošlosti Trebižata*, Zvuci Trebižata, Trebižat 1975, str. 56.

cije koje su se počele širiti možda tek u vrijeme melioracije Trebižatskoga polja, preko samoga Ali-paše i njegove administracije, koja je imala sjedište u Stocu, u srcu ijekavskoga dijela Hercegovine.

IV.

O porijeklu i značenju potamonima o kojem je riječ pisano je dosad u nekoliko navrata.

Još g. 1892. objavljeno je o tome pučko mišljenje koje je zabilježeno u selu Humcu, dakle u prvom selu uz našu tekućicu u kojem je taj potamonim od pamtivijeka uobičajen. Po tome mišljenju ime *Trebižet* dolazi »od nasilne provale za vrijeme povodnja i kad bi se prokop provalio«, kojom bi prilikom »sva žita, što bi se zavrnila ili u vršaju ili na guvnu, ili kako mu već bilo, postradala i potrijebljena vodom bila«; kraće rečeno, tekućici »nadjenuše ime *Trebižet*, jer trijebi i plavi žito«. ¹² Potamonim *Trebižet* u puku se, dakle, shvaća kao složenica tipa *Ljubibrat*, složena od oblika glagola *trijebiti* i imenice *žet* 'žetva', koja je, inače, potvrđena u djelu Jeronima Kavanjina, ¹³ a dolazi i u drugom dijelu složenice *sjenožet* 'sjenokoša'. ¹⁴

Nešto kasnije, g. 1909, antropogeograf Jevto Dedijer uvrstio je to ime među hercegovačka mjesna imena »sa nejasnim korjenom«, među kojima navodi i ova »sa korjenom *treb-*«: *Trebinje*, *Trebimlja*, *Trebitovo* (izvorno: *Tribitovo*), *Trijebanj*, *Trebijovi*. ¹⁵

U novije doba književnik Vladimir Pavlović, rođeni Trebižaćanin, kaže da nam danas nije poznato »leksičko značenje samoga imena *Trebižat*«, ali ipak iznosi tri mogućnosti njegova nastanka:

1. to je ime ilirskoga porijekla, ali mu »značenje danas ne možemo objasniti«;

2. tim je imenom najprije označivano selo, a kako je ono »nastalo na isušenom području s kojega su iskrčene šume«, ime mu je izvedeno »od riječi *trebeža*« (valjda *trebež*, tj. *trijebež*) u značenju *krčevina*;

3. tim je imenom najprije označivana rijeka, a kako je ona »bogata ribom, osobito jeguljom koja se ujesen lovi u velikim količinama«, ime joj je izvedeno od zastarjele talijanske riječi *il trebizatto* u značenju *jegulja*. ¹⁶

Prvom se Pavlovićevom pretpostavkom, jednako kao ni Dedijerovom, ne ulazi u pravo tumačenje toponima. Zato se ona i ne može podvrci kritici, nego joj se, eventualno, samo može suprotstaviti koja druga, vjerojatnija pretpostavka. Od druge se pretpostavke ograđuje i sam Pavlović (»ovo se ne može uzeti kao pouzdano tačno«). Nju treba odbaciti već i zato što je,

¹² Usp. I. Zovko, o. c., str. 95.

¹³ Usp. *RjJAZU* (= *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, izd. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu, knj. 1—23, Zagreb 1880—1976), s. v. *žet*.

¹⁴ Na hrvatsko-srpskom tlu ta je praslavenska složenica kao apelativ potvrđena, doduše, samo na čakavskom području (usp. *RjJAZU*, s. v. 1. *sjenožet*), ali se u toponimiji javlja i na štokavskom području (usp. *RjJAZU*, s. v. 2. *Sjenožet*, pa *Sjenožeta*, *Sjenožetski potok*, *Sjenožetva*, *Sjenožestani*, *Sinožeci*, *Sinožetva*).

¹⁵ Usp. J. Dedijer, *Hercegovina*, Srpski etnografski zbornik, knj. 12, Beograd 1909, str. 103.

¹⁶ Usp. V. Pavlović, *Akordi u kamenu* (Četiri decenije seoske glazbe u Trebižatu), Trebižat 1963, str. 3.

kako smo vidjeli, selo Trebižat nastalo tek oko g. 1844, dakle sedamdesetak godina nakon prvoga spomena potamonima *Trebižat*. Treću je pretpostavku, kako se razabire, Pavloviću usmeno iznio prof. B. Rupčić. Dovođenje potamonima *Trebižat* u vezu s nazivom za jegulju djeluje vrlo privlačno, pogotovu ako se zna da na istom, zapadnohercegovačkom području jedna druga tekućica nosi ime *Ugrovača* < **Ugorovača* < **Ugorova* (= jeguljina), tj. *voda* ili *rijeka*. Ipak, i tu pretpostavku treba odbaciti, čak i onda kad bi se uzelo da nije riječ o talijanskom nego o dalmatskoromanskom nazivu za jegulju. Jer, u odgovarajućim znanstvenim rječnicima imenicē *trebizatto* ili njoj slične imenice naprosto nema. Posrijedi je, dakle, zabuna. Prof. Rupčić očito je imao na umu venecijansku imenicu *bisato* 'jegulja od tri libre' > hrv. *bižat*, *bižata*, *bizat*, *bižot*,¹⁷ pa uočavao da se hrvatski toponim *Trebižat* može na talijanskom jeziku shvatiti kao *tre bisato* 'tri jegulje'. S pravom etimologijom ta kombinacija, dakako, nema nikakve veze.

Posljednji je o toponimu *Trebižat* razmišljao povjesničar Marko Vego, koji je rođen u Čapljini, dakle posve blizu i sela i rijeke Trebižata. On je o njemu pisao u članku koji je objavljen g. 1975.¹⁸ i u radnji koja je objavljena g. 1978. i, ponovno, 1980.¹⁹ Vego tu upozorava da su stari Slaveni »nazivali mjesta žrtvišta *trebja* (*trjeba*)«, zatim da se g. 1000. u okolici Solina spominju horonim i antroponim *Tribiset* koji govore o velikoj starosti toponima *Trebižat*, pa na to da »neplodno zemljište uz rječicu Nezdravicu u Tihaljini nosi ime *Trebižat* poput rijeke Trebižata.« Na osnovi toga zaključuje: »Nema sumnje da je riječ *trebižet*, *trebižat* u vezi sa slovenskim svećenicima žrećima koji su na žrtvištima žrtvovali žrtve raznim božanstvima.«²⁰ Nevolja je, međutim, u tome što su sve tri Vegine premise pogrešne: imenica **trēba* označivala je u praslavenskom jeziku žrtvu, a nikako žrtvište (za žrtvište je postojala imenica **trēbište*); u neautentičnoj se ispravi iz g. 1000, po novijem čitanju, ne spominje horonim *Tribiset* nego *Tribis* (*in ualle, quae dicitur Tribis*),²¹ a u antroponimu *Tribiset* (*a Michaele, filio Tribiseti*) treba, mislim, tražiti nadimak u značenju *onaj koji trijebi zeta, npr. od nametnika*;²² u okolici rječi Nezdravice, pa ni u cijeloj Tihaljini ne postoji toponim *Trebižat* ili sl.²³ Zato i to mišljenje treba odbaciti.

¹⁷ Usp. V. Vanja, *Jadranska fauna, Etimologija i struktura naziva*, knj. 1, Split 1986, str. 157.

¹⁸ Usp. M. Vego, *Iz prošlosti Trebižata*, Zvuci Trebižata, Trebižat 1975, str. 55. i d.

¹⁹ Usp. M. Vego, *Kulturna mjesta u topografiji stare Hercegovine u srednjem vijeku*, Starine, knj. 57, Zagreb 1978, str. 93—110; M. Vego, *Kulturna mjesta u Hercegovini u srednjem vijeku*, tiskano u M. Vego, *Iz historije srednjovjekovne Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1980, str. 411—433.

²⁰ Usp. M. Vego, *Iz historije...*, str. 418.

²¹ Usp. J. Stipišić i M. Šamšalović, *Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, sv. I, Zagreb 1967, str. 52.

²² Zanimljivo je da se proučavatelj starih hrvatskih osobnih imena Mate Šimundić ne zaustavlja na tome antroponimu u radnji u kojoj razmatra antroponime iz prve knjige *Diplomatičkoga zbornika* (usp. M. Šimundić, *Nepoznata hrvatska osobna imena do polovice 11. stoljeća*, Onomastica Jugoslavica, knj. 10, Zagreb 1982, str. 229—237).

²³ Priopćio povjesničar prof. Anđelko Majatović koji je rođen u Tihaljini i koji se je za taj toponim raspitivao i među Tihaljčanima koji žive tik uz rječicu Nezdravicu.

Prije nego je Vego objavio svoj članak u kojem je razmatrao i problem toga toponima, izašla je iz tiska i posljednja knjiga Skokova *Etimologijskoga rječnika*. U tome djelu Skok je na jednom mjestu iznio i svoje mišljenje o potamonimu *Trebižat*, koji je poznao samo u tome obliku. Utvrdivši da je glagol *trijebiti* prvotno upotrebljavan u značenju *krčiti*, iznosi — slično kao što će to kasnije na svoj način iznijeti književnik Pavlović —²⁴ da je to značenje očuvano »možda i u hidronimu *Trebižat*«. Ta bi se veza spomenutoga glagola i toponima mogla, po Skoku, dopustiti ako bi se uzelo da je toponim *Trebižat* »poimeničen pridjev na -at od **trebež*«. ²⁵ Drugim riječima, Skok je slutio da se u toponimu *Trebižat* krije pridjev **trēbežat* koji bi bio načinjen na isti način na koji i pridjevi tipa *bradat* (: *brada*).

Skokovu se mišljenju može prigovoriti s više strana. Teško je, npr., vjerovati u postojanje pridjeva **trēbežat* kad u hrvatsko-srpskom jeziku nema nijednoga drugoga pridjeva koji bi bio izveden od imenice na -ež (*grabež*, *drijemež*, *lavež*, *mladež*, *sitnež*, *starež*, *trulež* itd.) s pomoću nastavka -at²⁶ i kad se među pridjevima izvedenim s pomoću nastavka -at (*bradat*, *brkat*, *glavat*, *granat*, *plecat*, *rogat*, *zubat* itd.) ne nalazi nijedan koji ne bi bio dvo-složan.²⁷ No, ono svakako mora otpasti jer ne daje odgovora na pitanje kako je pridjev **trēbežat* mogao u toponimiji zadobiti oblike *Tribižet* i *Trebižet* koji su Skoku bili nepoznati, iako su u bližoj okolici tekućice izvorno prošireniji od oblika *Trebižat*.

V.

Dosadašnja razmišljanja o etimonu toponima *Tribižet*, *Trebižet*, *Trebižat* nisu, dakle, urodila nikakvim zadovoljavajućim rezultatom. Pripomoglo je tome, svakako, i to što Skok nije bio uočio ni ovih triju činjenica koje govore da bi mogao biti neslavenskoga, točnije, predslavenskoga porijekla:

1. toponim *Tribižet* ili sl. živi u jugoslavenskoj toponimiji samo na spomenutom području u dolini Neretve — tim ili sličnim imenom ne zove se na jugoslavenskom tlu nijedan drugi zemljopisni objekt;²⁸

2. toponim *Tribižet* ili sl. kao izvorno riječno ime nije ženskoga roda, kako bi se uglavnom očekivalo da je slavenskoga porijekla, nego muškoga, ili, još bolje, nije ženskoga roda kao velika većina imena značajnijih Neretvinih pritoka, lijevih (*Šištica*, *Bijela*, *Baščica*, *Buna*, *Bregava*, *Krupa*) i desnih (*Jezerica*, *Ljuta*, *Rakitnica*, *Trešanica*, *Kraljuščica*, *Neretvica*, *Rama*, *Doljanka*, *Drežanka*, *Radobolja*, *Jasenica*), nego muškoga, kao ime slijedećega

²⁴ Usp. ovdje pogl. IV, odl. 4.

²⁵ Usp. P. Skok, *ERHSJ* (= *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knj. I—IV, Zagreb 1971—1974), s. v. *trijebiti*.

²⁶ Usp. T. Maretić, *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, II. izdanje, Zagreb 1931, § 362. h; S. Babić, *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*, Zagreb 1986, § 1629. i d.; J. Matešić, *Rückläufiges Wörterbuch des Serbokroatischen*, knj. 1—2, Wiesbaden 1966—1967.

²⁷ Usp. T. Maretić, o. c., § 362. h.

²⁸ Usp. *Yugoslavia, Index Gazetteer, Showing Place-names on 1:100,000 Map Series*, Kairo 1944.

Neretvina desnog pritoka (*Norin* ili *Norilj*), koje, međutim, nije slavenskoga nego romanskoga porijekla (< *Narona*);²⁹

3. toponim *Tribižet* ili sl. javlja se u dolini koja je u rimsko doba bila od prvorazredne važnosti u prometnom pogledu (cesta Salona—Narona!) i u kojoj je sačuvano relativno mnogo rimskih ostataka, među koje ubrajam i ekonim *Imotski* < *Imot* < **Imoṭь* < **turres*) *in monte*³⁰ i oronim *Matokit* odnosno *Motokit(a)* < *monte(m) acutu(m)*.³¹

Upravo na području današnjega Humca, prvoga mjesta u kojem se Neretvin imotski prtok općenito zove imenom *Tribižet* ili sl., nalaze se, na lokalitetu Gràčinama, ostaci značajnoga rimskoga vojnoga logora iz I. st. n. e. Značenje je toga logora moralo biti vrlo veliko jer je na tome mjestu rimska cesta Salona—Narona prelazila s lijeve strane rijeke na desnu, preko mosta čiji su ostaci također sačuvani. Njegovo se značenje može donekle predočiti ako se kaže da je prije toga ta cesta prelazila preko rijeke samo jednom, i to preko rijeke Cetine, blizu utvrde Tilurija,³² čije je ime, zahvaljujući upravo tome prijelazu, sačuvano do danas u ekonimu *Trilj* < (*Pons*) *Tiluri*.³³

Ime logora dosad nije nađeno na epigrafskim spomenicima. Ipak se već od Theodora Mommsena uzimlje da se je zvao romaniziranim ilirskim imenom *Bigeste*. Zaključak se o imenu izvodi na osnovi Peutingerove karte na kojoj je imenom *Bigeste* označena putna stanica na cesti Salona—Narona, i to posljednja prije Narone. Nezgoda je samo u tome što po Peutingerovoj karti udaljenost između stanice *Bigeste* i *Narone* iznosi XIII m. p. = 19.240 m, dok je logor na Humcu bio udaljen od *Narone*, po Patschevu računu, samo X m. p. = 14.934 m. Dugo je prevladavalo mišljenje da je na Peutingerovoj karti umjesto brojke XIII pogreškom napisana brojka X. U novije vrijeme arheolog Ivo Bojanovski ipak respektira udaljenost naznačenu na toj karti pa putnu stanicu *Bigeste* traži ne na Humcu, nego u Radišićima zapadno od Ljubuškoga, na mjestu na kojem su također sačuvani značajni rimski ostaci. Ali, on dopušta mogućnost da se je i logor na Humcu zvao imenom *Bigeste*.

²⁹ Na nekim se novijim geografskim kartama i lijevi Neretvin prtok Baščica, koji utječe u Neretvu nešto zapadnije od Konjica, označuje imenom muškoga roda, konkretno imenom *Iđbar* (usp. *Geografski atlas Jugoslavije*, Zagreb 1961, karta 24; *Enciklopedija Jugoslavije*, I. izdanje, knj. 6, Zagreb 1965, str. 277, i knj. 7, Zagreb 1968, str. 120a). Njime se, međutim, na primarnoj geografskoj karti Jugoslavije, razmjera 1:100.000, izd. Vojnogeografski institut u Beogradu, kvadr. *Konjic*, označuje samo gornji, kraći dio tekućice čiji se donji, duži dio označuje imenom *Baščica*. Samo je ime *Iđbar* uvriježen turski oblik našega imena *Dbr̄*, gen. *Dbr̄ä* (< **d̄br̄ь* 'provalija, dolina'), kojim se još od XV. st. dokumentirano označuje selo u dolini kojom teče ta tekućica (usp. *RjJAZU*, s.v. *Dbar*; P. Skok, *ERHSJ*, s. v. *dabar*).

³⁰ Usp. D. Alerić, *O porijeklu i značenju zemljopisnih imena s osnovom Imot-*, Radovi Zavoda za slavensku filologiju, knj. 11, Zagreb 1969, str. 83. i d.

³¹ *Ib.*, str. 88. Usp. i P. Skok, *O simbiozi i nestanku starih Romana u Dalmaciji i na Primorju u svijetlu onomastike*, Razprave, god. IV, Ljubljana 1928, str. 35, bilj. 66.

³² Da je Tilurium bio *castellum*, tj. utvrda, kaže već Plinije, *Naturalis historia*, vol. III, Leipzig 1906, str. 142. To potvrđuje i podatak na koji je upozoreno u novije doba (usp. S. Gunjača, *Ispravci i dopune starijoj hrvatskoj historiji*, knj. II, Zagreb 1973, str. 9. i 13).

³³ Usp. P. Skok, *ERHSJ*, s. v. *tlo*.

Jedno bi, dakle, bila putna stanica (*mansio*) Bigeste u Radišićima, a drugo vojni logor (*castra*) Bigeste na Humcu.³⁴ Mišljenje arheologa Bojanovskoga djeluje dosta uvjerljivo, pogotovu ako se onomastički malo korigira: vojni logor na Humcu vjerojatno je nosio ime u značenju 'Bigestski vojni logor', dakle *Castra Bigestis* ili sl. (usp. spomenuto ime *Pons Tiluri*).

Slap Kravica na Trebižetu, na području sela Rašljana

Dosad se je uzimalo da se romanizirani toponim *Bigeste* nije sačuvao u hrvatskoj toponimiji, ni izravno ni neizravno. I sam je Skok davne g. 1923. bio prisiljen da kaže kako tome imenu »nije još pronađen današnji oblik, ako uopće postoji.«³⁵ Vjerojatnost da je taj ekonim sačuvan do naših dana

³⁴ Usp. I. Bojanovski, *Problem ubikacije Bigeste*, Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu, Arheologija, n. s., sv. 27/28, 1972/1973, Sarajevo 1973, str. 303—310.

³⁵ Usp. P. Skok, *Studije iz ilirske toponomastike*, Arhiv za arbanasku starinu, jezik i etnologiju, knj. 1, sv. 1—2, Beograd 1923, str. 10.

čini se doista minimalnom ako se uzme da je ime nedalekoga, mnogo većega i poznatijega grada Narone do danas sačuvano tek u legendama o »kralju od Norina«, odnosno kralju Norinu, Odorinu, Norunu, Norumu, Orunu, Lorinu i sl.,³⁶ i u imenu kraćega Neretvina pritoka Norina ili Norilja. Ali, ta se vjerojatnost povećava ako se prisjetimo iznesene činjenice da je po važnosti slični ekonim (*Pons*) *Tiluri* do danas sačuvan u ekonimu *Trilj*. I zaista, ima elemenata za tvrdnju da se je ekonim *Bigeste* sačuvao do naših dana, i to upravo u potamonimu *Tribižet* ili sl.

VI.

Polazim od pretpostavke da je rimski vojni logor na Humcu izvorno nazivan imenom **Turres Bigestis* 'Bigestski vojni logor'. Imenica *turres* javlja se tu, dakle, u značenju 'vojni logor'. Singularni oblik te imenice (*turris*) potvrđen je u tome značenju u srednjovjekovnom latinitetu.³⁷ Pluralni oblik (*turres*) javlja se, bez sumnje, u tome značenju u imenu (*Ad*) *Turres* koje u rimsko doba nose dvije putne stanice upravo u našim stranimama.³⁸ Prva se je od njih nalazila u današnjim Selcima kod Crikvenice,³⁹ a druga u Tasovčićima kod Čapljine, blizu vojnoga logora na lokalitetu Mogorjelu, koji kilometar sjeverno od ušća Neretvina imotskoga pritoka.⁴⁰ Kako se vidi, ta se je druga putna stanica, zajedno s vojnim logorom u svojoj blizini, nalazila relativno blizu putne stanice *Bigeste* i vojnoga logora na Humcu. Dva spomenuta vojna logora bila su međusobno udaljena svega oko 17 km zračne linije.

Ime vojnoga logora u obliku **Turres Bigestis* moglo je nastati i u odnosu prema imenu obližnje putne stanice u Radišićima (*Bigeste*) i u odnosu prema imenu nedalekoga i, vjerojatno, starijega i poznatijega vojnoga logora na Mogorjelu (*Turres*).

Dalje pretpostavljam da su neretvljanski Romani uoči dolaska Hrvata sekvenciju *ge* u tome imenu izgovarali palatalizirano. Vjerojatno su je izgovarali otprilike onako kao i tadašnji tršćanski Romani, o čijem palataliziranom izgovoru te sekvencije u idealnoj paraleli *Tergeste* svjedoči slovenski ktetik *tržaški* i etnik *Tržaščan* odnosno *Tržačan*.⁴¹

Uzimljem da je u jezik doseljenih Hrvata ime **Türrē(s) Bigēsti(s)* — dakle, sa sintagmatskim akcentom na pretposljednem slogu (za sam akc. *Bigēste* usp. *Tergēste* > tal. *Trieste*, sln. *tržáški*, ili *Perústae* > hrv. *Peräst*) — bilo ušlo u obliku **Trēbižēstʷ*, sa sinkopom očekivanoga *ʷ* < *š*. Taj je oblik,

³⁶ Usp. M. Bošković-Stulli, *Narodna predaja o vladarevoj tajni*, Zagreb 1967, str. 235—252. i 281—282.

³⁷ Usp. C. du Cange, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, VIII. Band, Graz 1954, s. v. *turris*.

³⁸ Usp. A. Mayer, *Die Sprache der alten Illyrier*, Band I, Beč 1957, str. 346. Tu se, ne sasvim točno, taj toponim tumači kao Wachtürme 'kula stražara'.

³⁹ Usp. *Enciklopedija likovnih umjetnosti*, knj. 4, Zagreb 1966, s. v. *Selce*.

⁴⁰ Usp. I. Bojanovski, *Mogorjelo — rimska Turres*, Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu, Arheologija, n. s., sv. 24, Sarajevo 1969, str. 138—163; I. Bojanovski, *Neka pitanja antičke topografije donje Neretve*, Dolina rijeke Neretve od prethistorije do ranog srednjeg vijeka, Split 1980, str. 182—183.

⁴¹ Usp. P. Skok, *ERHSJ*, s. v. *Trst*.

naravno, mogao nastati samo kao rezultat istodobnoga djelovanja hrvatske fonetike i hrvatske pučke etimologije. Odlučnu je ulogu pri tom morala odigrati pučka etimologija. Puk je, naime, romansko ime vjerojatno odmah u početku doživljavao kao svoju složenicu **trēbižestъ*, tj. kao složenicu od oblika glagola **trēbiti* 'trijeбити, čistiti, krčiti' i imenice **žestъ* 'vrsta biljke: 1. žesta, žestika, Acer tataricum L.; 2. zanovijet, Cytisus L.',⁴² u značenju *onaj koji trijebi, krči žestiku odnosno zanovijet*. Hrvatska verzija toga imena ipak se je, izgleda, stabilizirala ne u ženskom rodu, kako bi se očekivalo sudeći prema imenici **žestъ*, nego u muškom, pod utjecajem imenice **gradъ*.

Ime **Trēbižestъ* moglo je s porušenoga grada lako biti preneseno na dio rijeke nizvodno od ušća rječice Vrioštica (usp. *Narona* > *Norin* ili *Norilj*, *Marsonia* > *Mrsunja*). U toku toga prijenosa ili poslije moglo je doživjeti i transformaciju u **Trēbižet*, i to pod utjecajem ktetika **trēbižestъskyjъ* > **trēbižestsky* > **trēbižetsky* > (dovođenjem drugoga dijela u vezu s deverbativnom **žetъ*) **trēbižetsky*. Do oblika **Trēbižet* moglo je doći utoliko prije što je pučka etimologija u njemu — nakon labavljenja osjećaja da je nastao od hrvatske složenice **trēbižestъ* — vjerojatno počela prepoznavati svoju drugu, možda čak shvatljiviju složenicu **trēbižetъ* 'tekućica koja trijebi, uništava žetvu', tj. istu onu složenicu od glagola **trēbiti* i imenice **žetъ* 'žetva' koju je u njemu, kako smo vidjeli, prepoznao puk na Humcu potkraj XIX. st.⁴³

Od oblika **Trēbižet* mogao je s jedne strane, nakon daljih glasovno-akcenatskih promjena (*ě* > *i*, *ę* > *e*, akcenatski pomak "), nastati oblik *Tribižet*. Dakako, do toga je oblika moglo doći samo u štokavskom ikavskom govoru. Iako se tim govorom danas govori u cijeloj dolini Neretvina imotskoga pritoka, pa i u njezinu dijelu nizvodno od ušća rječice Vrioštica, oblik se *Tribižet* čuje u tome ili u naknadno pojekavljenu obliku *Trebižet* samo negdje do sredine sela Trebižata.

Od oblika **Trēbižet* mogao je s druge strane, nakon nešto drukčijih glasovnih promjena (*ě* > *i*, *ę* > *a*), nastati i oblik **Tribižat*, koji danas, kako izgleda, živi samo u naknadno pojekavljenu obliku *Trebižat*, i to nizvodno od sredine sela Trebižata. Do toga je oblika, međutim, praktično moglo doći samo u čakavskom ikavskom govoru, gdje se redovito ostvaruje i prijelaz *ě* u *i* i prijelaz postpalatalnoga *ę* u *a* (usp. **počęti* > *počat*, **žędia* > *žaja*, **žęti* > *žat*, **językъ* > *jazik*, itd.).⁴⁴ Danas se u Neretvinoj dolini nigdje ne govori čakavskim narječjem. Uzimlje se da se u toj dolini nigdje nije govo-

⁴² Usp. *RjJAZU*, s. v. 2. *žest*, gdje se navodi i rus. *žest'* 'pazdrijen, Rhamus cathartica L.'.

⁴³ Usp. ovdje pogl. IV, odl. 2, zatim pogl. I, odl. 2.

⁴⁴ Za prijelaz postpalatalnoga *ę* u *a* usp. A. Belić, *Osnovi istorije srpskohrvatskog jezika, I. Fonetika*, 4. izdanje, Beograd 1976, str. 73; M. Moguš, *Čakavsko narječje, Fonologija*, Zagreb 1977, str. 35—36. — Istina je da nakon palatala katkad *ę* > *a* i u štokavskom narječju, posebno u štokavskom ikavskom govoru, ali se odavna uzimlje da je ta pojava u njemu čakavskoga porijekla. Tako Belić: »Koliko ima toga (prijelaza *ę* > *a* — D. A.) danas u drugim govorima, naročito u štokavskom ikavskom govoru (napr. u Bosni ili Dalmaciji: *zajati* = *zajeti*, *jačmik*, *jačmen* = *jęčьmen*, *jęčьmykъ*), to je u njih ušlo iz čakavskog ikavskog ili je od njega u njima ostalo (ovde se, naravno, mora uzeti da su na onom mestu gde je danas taj dijalekat bili nekad drugi govori, u najmanju ruku vrlo srodni današnjem čakavskom ikavskom govoru.« (Usp. A. Belić, o. c., str. 73.)

rilo čakavskim narječjem ni neposredno prije početka velikih seoba u drugoj polovini XV. st.⁴⁵ Dakle, treba zaključiti da je oblik **Tribižat* odnosno *Trebižat* vjerojatno toponomastička potvrda mišljenju da je donji dio Neretvine doline — s obzirom na to da je gubljenje nazala bilo aktualno u X. st. — bio bar tri-četiri stoljeća po doseljenju Hrvata na Balkanski poluotok naseljen čakavcima, prije nego su oni odatle uglavnom preselili na obližnje otoke, o kojima Konstantin Porfirogenet svjedoči da su u vlasti Pogana ili Neretvljana.⁴⁶ Taj oblik bio bi, ujedno, i dokaz da glasoviti neretvljanski gusari uglavnom nisu bili preci današnjih štokavskih Neretvljana, nego preci današnjih čakavskih Bračana, Hvarana, Pelješana, Korčulana i dr.

R é s u m é

LE TOPONYME HERZEGOVINIEN TRIBIŽET, TREBIŽET OU TREBIŽAT

Le plus long affluent de Neretva, celui qui jaillit quelque peu plus à Ouest de Imotski, est connu sous plusieurs noms tout à fait différents. La dernière de ses sections, partant depuis le village Humac jusqu'à son estuaire, porte le nom *Tribižet*, *Trebižet* ou *Trebižat* qui est attesté pour la première fois en 1774 dans l'oeuvre d'Alberto Fortis, sous la forme *Trebisat*. Ce nom est transposé, au cours de la première moitié du 19ème siècle, sur le village qui est proche de son estuaire.

Toutes les propositions concernant la naissance de ce nom qui ont été données jusqu'ici, peuvent être très facilement rejetées, entre autres aussi celle qui a été donnée, avec assez de réserve, par Petar Skok dans son *ERHSJ*, s. v. *trije-biti* (*Trebižat* < adj. **trēbežat*).

Trois faits nous induisent à conclure que le nom de Tribižet et semblable sont de provenance préslave: 1° de ce nom ou d'un nom semblable n'est pas dénommé aucun autre objet géographique sur le terrain yougoslave, 2° ce nom, en tant que nom primordial d'un cours d'eau, n'est pas féminin comme pourrait-on en général attendre s'il s'agirait d'une provenance slave, mais masculin, 3° ce nom apparaît dans une vallée qui était de la première importance au temps romain en ce qui concerne le trafic routier et dans laquelle sont conservés pas mal de restes en provenance de l'époque des Romains.

Sur le territoire du village Humac on a trouvé les restes d'un camp romain en provenance du premier siècle de notre ère. On suppose qu'il y avait aussi sur le territoire du village Humac ou du village Radišići qui n'est pas loin d'ici, une station romaine qui est notée sur la carte de Peutinger sous le nom de *Bigeste*. On part ici d'une supposition que le camp romain en question portait le nom de **Turre(s) Bigesti(s)* «le camp de Bigeste».

A la fin, on expose une supposition que ce nom de ce camp romain parmi les Croates y établis a été assimilé sous forme **Trēbižestv* qui après coup, sous l'influence des changements phonétiques dans le ktétique (**trēbižestvskyjē > *trēbižestsky > *trēbižetsky > trēbižetsky*), a été reformé en *Trēbižet* et conservé dans le potamonyme *Tribižet* et semblable.

⁴⁵ Usp. D. Brozović, *O Makarskom primorju kao jednom od središta jezično-historijske i dijalekatske konvergencije*, Makarski zbornik, knj. I, Makarska 1971, str. 386—387.

⁴⁶ Usp. B. Ferjančić, *Vizantiski izvori za istoriju naroda Jugoslavije*, tom II, Posebna izdanja Srpske akademije nauka i umetnosti, knj. 323, Beograd 1959, str. 65.